

УДК 376.42:159:371212.72

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕУСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ІЗ ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ (ПЕРШЕ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Яковлева С.Д., д. психол. н., доцент,
завідувач кафедри корекційної освіти
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано шляхи та засоби попередження неуспішності навчання учнів із вадами інтелекту. Досліджено стан пам'яті під впливом корекційного навчання.

Ключові слова: навчання, діти з порушеннями інтелекту, індивідуальні труднощі, навчальна неуспішність, складники пам'яті.

В статье проанализированы пути и способы предупреждения неуспеваемости учащихся с нарушениями интеллекта. Исследовано состояние памяти под влиянием коррекционного обучения.

Ключевые слова: обучение, дети с нарушением интеллекта, индивидуальные трудности, неуспеваемость, составляющие памяти.

Yakovleva S.D. WAYS AND MEANS TO PREVENT ACADEMIC FAILURE OF PUPILS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES (THE FIRST REPORT)

The article analyzes the ways and means to prevent academic failure of pupils with intelligence disabilities. Their memory states under correctional educational influence is examined.

Key words: education, children with intellectual disabilities, personal difficulties, academic failure, memory components.

Постановка проблеми. У психолого-педагогічній науці поняття «невстигаючий учень» розглядається як комплексне, що включає ряд аспектів: виховний, навчальний, психологічний, соціальний [3; 4].

Вихідна позиція у визначенні «невстигаючого учня» у вітчизняній педагогічній і психологічній науці полягає в тому, що пізнавальні здібності, яких вимагає сучасна школа, можна вважати родовими, ознаками приналежності до людського роду, як, приміром, органи чуття людини. Опанувати знання може кожен учень, однак унаслідок того, що темпи засвоєння матеріалу в учнів різні (не з огляду на дітей з аномаліями розумового розвитку), деякі з них попадають у розряд «невстигаючих» [2; 7].

На нашу думку, «невстигаючий учень» – це результат недосконалої діяльності педагогічного колективу, причому будь-якого типу і статусу.

У проведеному аналізі шкільної неуспішності і причин її виникнення стає актуальною необхідність розгляду й осмислення наявних підходів до вирішення проблеми її попередження. Ці підходи обумовлені врахуванням конкретних факторів (внутрішніх і зовнішніх), що істотно впливають на причини неуспішності школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія внутрішніх і зовнішніх факторів визначається певними параметрами. П'ять із них пов'язані з індивідуальними особливостями учнів: слабкий інтелектуальний розвиток, слабке здоров'я, низька

працездатність, недбайливість, дефекти органів почуттів. Інші п'ять є набутими у процесі навчання і виховання і на них може впливати педагогічний колектив: невихованість; відсутність навичок навчальної праці; неорганізованість; прогалини у знаннях; відсутність інтересу до навчання; педагогічна занедбаність.

І тільки чотири параметри можна віднести до прояву зовнішніх факторів: негативні побутові умови; недоліки викладання; зміна школи; відсутність єдності вимог різних суб'єктів навчально-виховного процесу.

Педагогічна наука не завжди здатна активно впливати на усунення факторів зовнішнього характеру, але може і покликана вирішувати проблеми ліквідації факторів внутрішнього плану.

Серед мір, що забезпечують усунення зовнішніх, стосовно учнів, факторів, виділяють: систематичне вивчення (в педагогічному колективі) теоретичних основ виникнення неуспішності; передовий педагогічний досвід із попередження цього явища; вивчення індивідуальних особливостей школярів учителями-предметниками за єдиною дослідницькою програмою; навчання їх методиці проведення педагогічного консилиуму; узагальнення в рамках однієї школи типових рис прояву неуспішності учнів, виділення найбільш загальних причин і їх нейтралізація; поліпшення учбово-матеріальної бази школи і санітарно-гігієнічних умов; вивчення мікрорайону школи, встановлення контактів із громад-

ськими організаціями; вивчення майбутніх першокласників, організація диференційованих занять із ними з метою оздоровлення дітей і підвищення їхньої працездатності; створення у школах літніх оздоровчих таборів та груп здоров'я [5; 6].

У психолого-педагогічній літературі знайшла відображення характеристика спеціальних заходів для профілактики неуспішності на різних етапах уроку [1; 5; 6].

Серед таких заходів виділяють:

- визначення якості засвоєння найбільш складних питань у процесі контролю за підготовленістю учнів, ретельний аналіз, систематизація помилок і їх усунення, контроль засвоєння матеріалу учнями, що пропустили заняття;

- повторення кола актуальних понять під час викладу нового матеріалу, розкриття логіки переходу від відомих школярам положень до нових, використання засобів наочності – схем і графіків, що відбивають розглянуті зв'язки і сприяють більш глибокому осмисленню і запам'ятовуванню навчального матеріалу;

- стимулювання питань учнів у разі утруднень у засвоєнні матеріалу, застосування засобів підтримки інтересу до нових знань і їх засвоєння, використання для цього різноманітних способів і прийомів навчання;

- удосконалювання самостійної роботи учнів на уроці за рахунок зменшення кількості вправ, які використовуються у строго визначеній спеціальній системі; включення вправ, що сприяють усуненню помилок; інструктування про порядок виконання роботи, надання допомоги з розвитку самостійності школярів; формування умінь планування роботи, виконання її в належному темпі за здійснення самоконтролю;

- в інструктуванні щодо виконання домашніх завдань чітко акцентувати увагу учнів на порядок виконання домашніх завдань з обов'язковою перевіркою ступеня розуміння цих інструкцій; забезпечення у процесі самостійної підготовки повторення пройденого матеріалу за систематичної роботи над помилками.

Заслугує на увагу концепція І. Унт [8] про попередження неуспішності й усунення причин, її індивідуалізованої, самостійної роботи, яка опирається на теорію розвивального навчання, відповідно до якої розвиток школяра можливий тільки тоді, коли він отримує завдання, які сприяють підвищенню рівня його розвитку. Індивідуалізація тут виступає найважливішою умовою досягнення різноманітних цілей навчання, формування і розвитку індивідуальності особистості учнів.

Наявна урочно-класна система, що включає суворо визначені типи, структури уроку з їх неухильною регламентацією, практично не залишає місця для творчої роботи вчителя й учнів. Звідси і негативні явища в навчальній діяльності школярів: слабкий розвиток мотиваційної сфери, навчання нижче за свої можливості і здібності, пасивність і випадковість вибору професії.

Нині у наукових педагогічних виданнях широке поширення одержав термін «особистісно-орієнтоване навчання», що забезпечує розвиток і саморозвиток особистості учня, виходячи з результатів діагностики індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності; надання кожному учню можливості через особистісно-орієнтоване навчання реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поводженні; удосконалювання змісту утворення, його засобів і методів, що сприяють виявленню професійних інтересів учнів; уточнення критеріальної бази, що враховує не тільки рівень досягнутих знань, умінь, навичок, але і формування розвинутого інтелекту; освіченість як найважливіший засіб становлення духовних і інтелектуальних якостей учнів, що виступає основною метою сучасної освіти.

Цілісне утворення, на думку автора, на відміну від традиційного, повинно бути спрямоване на розвиток індивідуальності школяра. Особистісно-орієнтоване навчання повинно будуватися на принципах варіативності, тобто більш широкої розмаїтості змісту і форм навчального процесу, вибір яких повинен здійснюватися вчителями, вихователями відповідно до мети розвитку кожного учня.

Безсумнівний інтерес викликає спроба І.С. Якиманської, розглянути проблему особистісно-орієнтованого навчання з позиції різних наук: педагогіки, психології, соціології. Нею описані принципи такого навчання, дані технології реалізації особистісно-орієнтованої системи навчання; обґрунтовані вимоги до її проектування й умови підвищення її ефективності. На цій основі автором розглянуто різні підходи до конструювання навчальних програм.

На основі особистісно-орієнтованого навчання вченими Г.П. Антоновим, М. Анцибором, Ю.К. Бабанським, Л.І. Божович, Г.А. Победоносцевим, Д.Н. Богоявленським, Н.О. Менчинською, А.А. Бударним, В.І. Зиковою, З.І. Калмяковою, Я.А. Каменським, А.П. Краківським, В.А. Крутецьким, Й. Лінгарт, І.С. Якиманською була розроблена система заходів для подолання неуспішності, що має індивідуальний характер і передбачає: виявлення домінантних

причин неуспішності школяра; вибір засобів педагогічних впливів, спрямованих на їх усунення; заходи для заповнення прогалин у знаннях, подолання труднощів у навичках навчальної праці, усунення недоліків розвитку інтелекту; зміна негативного відношення до навчання.

Одним зі шляхів попередження неуспішності учнів є створення різних форм організації учнівських колективів (класів), зокрема класи ІПК (інтенсивної педагогічної корекції), задачею яких є вирівнювання, наскільки це можливо, освітніх можливостей слабких учнів за допомогою створення сприятливих умов у вирішальному для наступного формування особистості віковому періоді [5; 7].

Заслугує на увагу аналіз шляхів попередження і подолання слабкої успіш-

ності за допомогою удосконалювання організації навчання (І.Т. Опецьків, І. Унтів, Н.В. Ключева, В.М. Ченців, В.А. Орлів, В.В. Фірсов, Т.Д. Пінчук, І. Постовойтов). Тут виділяються два напрямки: по-перше, внутрікласна диференціація учнів; по-друге, диференціація учнів по класах відповідно до навчальних можливостей.

Сукупність програмно-цілевих моделей діяльності систем і мінісистем педагогічного колективу, що представляє собою комплекс мір, спрямованих на попередження неуспішності учнів, які припускає їх чітка, упорядкована взаємодія, є комплексно-цільовою системою (моделлю) діяльності педагогічного колективу з розглянутої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення індивідуаль-

Таблица 1

Дослідження слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті у дітей з розумовою відсталістю (2 клас)

№	Прізвище та ім'я учня	Слухова пам'ять		Зорова пам'ять		Моторно-слухова	
		II четверть, %	III четверть, %	II четверть, %	III четверть, %	II четверть, %	III четверть, %
1	Б-нь Р.	30	35	40	40	30	35
2	К-а У.	50	65	55	60	60	65
3	А-й С.	35	30	35	30	40	35
4	П-о В.	35	45	40	50	45	50
5	С-к В.	60	80	70	75	70	70
6	С-в П.	65	70	75	85	50	65
7	С-о М.	70	70	80	75	60	65
	Σ	49,29	56,43	56,43	59,29	50,71	55

Таблица 2

Дослідження слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті дітей з розумовою відсталістю (3 клас)

№	Прізвище та ім'я учня	Слухова пам'ять		Зорова пам'ять		Моторно-слухова	
		II четверть, %	III четверть, %	II четверть, %	III четверть, %	II четверть, %	III четверть, %
1	Б-й В.	75	80	80	85	60	65
2	Б-т Ю.	60	75	65	70	70	65
3	Д-а Є.	30	35	40	40	45	45
4	І-о Д.	35	35	30	35	45	50
5	К-а О.	70	75	75	80	80	75
6	К-а В.	65	60	70	70	65	70
7	М-в Р.	30	40	45	50	30	35
8	М-а Л.	45	65	50	65	45	50
9	О-в О.	65	60	60	65	70	75
10	П-х І.	30	35	40	40	35	40
11	Ц-к Б.	70	75	75	80	65	70
12	К-к І.	80	85	70	75	80	85
	Σ	54,58	60	58,33	62,92	57,5	60,42

них труднощів у навчанні дітей із вадами інтелекту було виділено групу учнів молодших класів, оскільки це період, коли когнітивні функції розвиваються інтенсивно, і в такому віковому діапазоні (9–10 років) вже відбулося формування певних когнітивних психологічних процесів. Відомості із цього питання суперечливі. Ми провели дослідження, які дозволяють об'єктивно оцінити індивідуальні труднощі в навчанні, що характерні для дітей молодшого шкільного віку. Для дослідження ми обрали дітей 9–10 років у кількості 19 осіб, які навчаються у 2–3 класах спеціальної загальноосвітньої школи № 1 м. Херсона. У 2-му класі навчається всього 7 осіб – 3 дівчинки та 4 хлопчика, а у 3 класі навчається 12 осіб – 1 дівчинка та 11 хлопчиків. Дослідження проводилися протягом одного року.

Під час роботи було використано такі методи вивчення причин і проявів індивідуальних труднощів у навчанні: визначення слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті.

Наші дослідження слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті та запам'ятовування геометричних фігур показали, що розумово відсталі діти молодшого шкільного віку мають значні розбіжності в цих показниках (див. Таблицю 1). Виявлено, що найкраще діти запам'ятовують геометричні фігури, тобто невербальний матеріал.

За повторного дослідження, яке відбулося в III чверті, з'ясували, що діти показали кращі результати як у запам'ятовуванні геометричних фігур, так і в дослідженні слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті, що свідчить про те, що індивідуальні труднощі в навчанні з подальшою навчальною діяльністю в загальноосвітньому спеціалізованому закладі вирівнюються і можуть піддаватися корекційній роботі.

Якщо провести розподіл показників зорової пам'яті та пам'яті на геометричні фігури за рівнями сприймання, то можна бачити, що в обох досліджуваних чвертях більшість дітей має високі та середні рівні зорової пам'яті, наближуючись до рівня дорослої людини. Лише 2% дітей виявили низький рівень пам'яті як на геометричні фігури, так і на образи.

Розвиток пам'яті не зводиться до побудови нових предметно-змістовних розумових дій, не співпадає з набуттям знань, а потребує спеціальних прийомів та зусиль, які необхідно передбачити в організації навчальної діяльності, щоб дійсно забезпечити підвищення рівня розвитку пам'яті.

У дослідженні параметрів слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті в учнів 3 класу ми одержали показники, представлені в Таблиці 2.

Порівнюючи середні значення параметрів пам'яті учнів 3 класу, можна стверджувати, що показники суттєво збільшилися у III чверті, що свідчить про становлення когнітивних процесів у дітей, а також про зменшення індивідуальних труднощів, яких зазнавали діти на початку навчального року. Особливо розвинена у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку зорова пам'ять. У II чверті ми одержали 58,66% позитивних результатів, тоді як у третій чверті вони склали вже 62,92%.

Слухова та моторно-слухова пам'ять розвинена майже в однакових межах: слухова складала 54,58% та 60% відповідно і моторно-слухова 57,5% та 60,42%.

За результатами наших досліджень встановлено, що пам'ять на геометричні фігури в учнів 3 класу більш стабільно виражена і в середньому становила 70%, тоді як зорова пам'ять складала 60%. У порівнянні цих же показників 2-го та 3-го класів ми спостерігаємо майже однакові дані, тобто 56,43% – слухова пам'ять і 68,57% – запам'ятовування геометричних фігур складала у 2 класі та 60% – слухова пам'ять і 70% – запам'ятовування геометричних фігур складало у 3 класі (див. Таблицю 3).

Таблиця 3
Зведена таблиця запам'ятовування геометричних фігур у дітей з розумовою відсталістю 2-го та 3-го класів

№	Запам'ятовування геометричних фігур (2 кл.)		Запам'ятовування геометричних фігур (3 кл.)	
	II чверть, %	III чверть, %	II чверть, %	III чверть, %
1	30	35	75	85
2	50	65	62	75
3	35	30	49	52
4	35	45	42	48
5	60	80	70	80
6	65	70	62	72
7	70	70	58	63
8	–	–	58	68
9	–	–	60	74
10	–	–	59	58
11	–	–	67	80
12	–	–	65	85
Σ	65,43	68,57	60,58	70

Порівнюючи два дослідження, можна зробити висновки, що слухова пам'ять розумово відсталих дітей молодшого шкіль-

ного віку розвинута майже як і зорова. Це можна пояснити тим, що читацькі навички ще не дуже добре сформовані й основну масу інформації діти засвоюють на слух. Розбіжності у результатах також можна пояснити тим, що у дітей цього віку, як ми дослідили у теоретичній частині, абстрактне мислення розвинуто недостатньо. Тому краще запам'ятовуються стимули, що мають для дитини предметне значення (слова). Так, після третього пред'явлення майже всі діти відтворили всі слова, і тільки 2% не змогли виконати завдання в повному обсязі. Однак за необхідності точно запам'ятати навчальний матеріал (вірші, правила, іноземні слова та інше) треба враховувати, що збільшення кількості повторень підвищує об'єм інформації, яка запам'ятовується.

Висновки із проведеного дослідження. Таким чином, як показали дослідження слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті та запам'ятовування геометричних фігур, розумово відсталі діти молодшого шкільного віку мають значні розбіжності в цих показниках. Виявлено, що найкраще діти запам'ятовують геометричні фігури, тобто невербальний матеріал. У повторному дослідженні, яке відбулося у III чверті, з'ясовано, що діти показали кращі результати як у запам'ятовуванні геометричних фігур, так і в дослідженні слухової, зорової, моторно-слухової пам'яті, що свідчить про

те, що індивідуальні труднощі в навчанні з подальшою навчальною діяльністю в загальноосвітньому спеціалізованому закладі вирівнюються і можуть піддаватися корекційній роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братанич О. Реалізація диференційованого навчання в умовах комбінованого уроку / О. Братанич // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 49–52.
2. Выготский Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский // Собрание сочинений. – М.: Просвещение, 1983. – Т. 5. – 1983. – 500 с.
3. Гончаров О.А. Нейропсихологическое исследование высших психических процессов у успевающих учеников начальных классов средней школы / О.А. Гончаров, Г.Р. Новикова, В.Ф. Шалимов // Дефектология. – 1996. – № 6. – С. 14–19.
4. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: Просвещение, 1986. – 265 с.
5. Екжанова Е.А. Организация коррекционно-воспитательного процесса в условиях специализированного дошкольного учреждения для детей с нарушением интеллекта / Е.А. Екжанова, Е.А. Стреблева // Дефектология. – 2000. – № 3. – С. 66–70.
6. Ілляшенко Т. Чому їм важко вчитися? Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів / Т. Ілляшенко. – К.: Початкова школа, 2003. – 128 с.
7. Менчинская Н.А. Психологические проблемы преодоления неуспеваемости / Н.А. Менчинская // Советская педагогика. – 1970. – № 11. – С. 13.
8. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И.Э. Унт. – М.: ВЛАДОС, 1990. – 276 с.